

УДК 159.923.33–057.87:378.662

Р. В. Кириченко

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри політології та соціології,
Київський національний університет технологій та дизайну

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті проаналізовано основні погляди на проблему вивчення комунікативного потенціалу, комунікативної компетентності та комунікативної культури особистості. Визначено структуру комунікативного потенціалу особистості. З'ясовано значення комунікативної компетентності для студентів технічних ВНЗ. Розглянуто основні методи та прийоми покращення комунікативної культури.

Ключові слова: комунікативні здібності, комунікативний потенціал, комунікативні утруднення, комунікативна компетентність, комунікативна культура.

Актуальність дослідження. Важливість дослідження проблеми вивчення гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах нині визначається завданнями реформування освіти. Проблема гуманітарної підготовки студентів у вищих навчальних закладах передбачає наповнення процесу навчання і виховання гуманітарним змістом, який узгоджується із кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на безпосередній розвиток людини та відповідає потребам її самореалізації.

В «Основних напрямках досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні» зазначається, що перспективними є дослідження проблем гуманізації та гуманітаризації вищої освіти, теоретичних і прикладних складових змісту гуманітарної підготовки, зокрема, у вищих технічних навчальних закладах. У більшості вищих навчальних закладів технічного профілю пріоритетною є суто професійна підготовка. Однак, гуманітарні знання розвивають у людині такі якості, як порядність, відчуття прекрасного, людяність. Більшість дослідників відмічають недостатній рівень розвитку комунікативних умінь студентів вищих навчальних технічних закладів, що утруднює навчальну роботу, а в майбутньому це може негативно вплинути на формування ділових стосунків у професійній діяльності. Тому не обмеженого рамками своєї спеціальності фахівця, а широко освічену людину повинен готувати вищий технічний навчальний заклад.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної та психологічної науки проблема гуманітарної підготовки у технічних університетах досліджувалась багатьма науковцями, а саме: теоретичні основи професійної педагогіки (С. У. Гончаренко, Р. С. Гуревич, Н. Є. Мойсеюк, Н. Г. Ничкало, М. І. Сметанський, О. В. Шестопалюк), формування загаль-

ної та професійної культури фахівця (Г. О. Балл, І. А. Зязюн, Г. С. Тарасенко), культурологічні аспекти підготовки фахівця (В. П. Андрущенко, Г. П. Васянович, Г. С. Дегтярьова, В. В. Кизима, В. С. Маслов, Л. М. Масол, Л. А. Руденко, О. Л. Шевнюк), формування мовленнєвої культури фахівця (Л. В. Барановська, Т. Є. Гончаренко, Т. П. Рукас), питання психологічної та педагогічної підготовки інженера (О. В. Винославська, Л. М. Карамушка, Л. О. Кизименко, В. А. Козаков, Д. В. Чернілевський, М. В. Фоміна) та інші.

Сучасний стан суспільних процесів дозволяє констатувати той факт, що природне формування комунікативної компетентності не відповідає вимогам соціальної дійсності. Цю проблему дозволяє вирішити цілеспрямоване формування комунікативної компетентності в процесі педагогічної освіти, спеціально організованого соціально-психологічного тренінгу.

Для майбутніх інженерів передбачено викладання психолого-педагогічних, культурологічних та інших гуманітарних дисциплін, однак кількість годин, які виділено на ці курси, є недостатньою.

Метою нашої роботи є вивчення комунікативного потенціалу студентів, спрямоване на формування комунікативної компетентності та комунікативної культури особистості майбутніх фахівців в процесі навчально-виховної діяльності.

Основні завдання дослідження:

- 1) визначити сутність понять «комунікативний потенціал», «комунікативна компетентність» та «комунікативна культура»;
- 2) виявити структуру комунікативного потенціалу особистості;
- 3) ознайомити з методами та прийомами покращення комунікативної культури студентів.

Комунікативна культура не виникає на пустому місці, вона формується. Основу її формування складає досвід людського спілкування. Комунікативна культура особистості — це одна з характеристик її комунікативного потенціалу.

Комунікативний потенціал — це характеристика можливостей людини, які і визначають якість її спілкування. Комунікативний потенціал — це єдність трьох складових:

- 1) комунікативні властивості особистості характеризують розвиток потреби в спілкуванні, відношення до способу спілкування;
- 2) комунікативні здібності — це здібність володіти ініціативою в спілкуванні, активністю, емоційно реагувати на стан партнерів по спілкуванню, формувати та реалізовувати індивідуальну програму спілкування, здібність до самостимуляції та взаємної стимуляції в спілкуванні;
- 3) комунікативна компетентність — це знання норм та правил спілкування, наприклад наукового, володіння його технологією та ін.

Загальним в різних наукових позиціях є положення про те, що комунікативні прояви особистості обумовлюються комплексом комунікативних особливостей людини. Ці комунікативні особливості визначаються вченими як «комунікативні здібності» (О. О. Леонтьєв, Г. С. Васильєв); «комунікативний потенціал» (Р. А. Максимова, В. В. Рижов); «комунікатив-

на компетентність» (Ю. М. Ємельянов, Ю. М. Жуков, В. І. Кашницький, Л. А. Петровська).

Г. С. Васильєв, досліджуючи проблеми комунікативних здібностей виділив з їх складної структури три компоненти:

- 1) гностичний — здібність розуміти інших людей;
- 2) експресивний — здібність до самовираження своєї особистості;
- 3) інтеракційний — здібність активно впливати на партнерів по спілкуванню [2].

В працях Л. Тайєра виділені два види комунікативних здібностей:

1) стратегічні, які характеризують можливості особистості розуміти комунікативну ситуацію, правильно в ній орієнтуватися і в залежності від цього сформувати особисту стратегію поведінки;

2) тактичні здібності, які забезпечують безпосередню участь особистості в комунікації.

В сучасній психологічній літературі, яка присвячена вивченню комунікативних здібностей людини часто зустрічаються терміни «компетентність в спілкуванні», або «комунікативна компетентність» (Ю. М. Ємельянов, Ю. М. Жуков, В. І. Кашницький, Л. А. Петровська).

Під комунікативною компетентністю Ю. М. Ємельянов розуміє «такий рівень сформованості міжособистісного досвіду, тобто навченості взаємодії з оточуючими, який потрібен індивіду, щоб в рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в даному суспільстві» [3].

Іншу трактовку поняття комунікативної компетентності можна знайти в дослідженнях Ю. М. Жукова, Л. А. Петровської, П. В. Растянникова. Ця характеристика особистості розкривається ними як «система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії» [4].

В. І. Кашицький, розглядаючи феномен комунікативної компетентності особистості, визначає його як багаторівневу інтегративну якість особистості (сукупність когнітивних, емоційних, поведінкових здібностей), яка опосередковує ефективну комунікативну діяльність [5].

Р. А. Максимова запропонувала поняття комунікативний потенціал особистості, розглядаючи його як «наявність у людини певних комунікативних якостей, які характеризують її можливості в здійсненні комунікативної діяльності» [8].

Ми вважаємо, що в основі реалізації комунікативної діяльності студентів лежить комунікативний потенціал особистості.

Багато вітчизняних авторів, які вивчали питання комунікативних особливостей особистості, відмічали той факт, що комплекс комунікативних можливостей людини є складною системою.

Так, Ю. М. Жуков в структурі комунікативної компетентної особистості виділив декілька ієрархічних рівнів: стратегічний, тактичний і технічний.

В. В. Рижов в структурі комунікативного потенціалу виділив шість основних блоків:

- 1) домінуючий тип мотиваційних установок в спілкуванні;
- 2) контактність особистості в комунікації;

- 3) змістовна спрямованість в спілкуванні;
- 4) соціально-перцептивні здібності та уміння;
- 5) соціально-психологічні характеристики особистості, що описують її місце в комунікативних відносинах;
- 6) рефлексивно-самооціночні властивості та здібності.

Ефективність комунікативної складової професійної діяльності багато в чому залежить від розвитку вербальної техніки. Майстерність усної мови, уміння привертати і утримувати увагу співбесідника, переконувати, викликати інтерес до того або іншого виду роботи, впливати на настрої партнерів — без цього не мислимо ефективного комунікатора. Мова займає центральне місце в комунікативних діях особистості.

Т. О. Ладиженська, розглядаючи структуру мовної діяльності, виділяє наступні фази:

- 1) орієнтування в умовах і завданнях спілкування, і в змісті висловлювання;
- 2) планування (складання мовної програми);
- 3) реалізація програми;
- 4) контроль [7].

Враховуючи структуру мовної діяльності Г. Г. Самохвалова вважає, що комунікативний акт включає в себе аналіз і оцінку комунікативної ситуації, формування цілі і конструювання операційного складу дії, реалізації плану і його корегування, а також оцінку ефективності комунікативної дії. На основі цього в структурі комунікативного потенціалу особистості вона виділяє чотири взаємопов'язаних рівні: базовий, змістовний, операційний, рефлексивний.

1. Базовий рівень комунікативного потенціалу визначає загальну спрямованість та мотивацію комунікативних дій, її співвідношення з професійними цілями. Він включає в себе глибинні установки ціннісної орієнтації особистості в комунікативній сфері. Так, орієнтація на реалізацію в професійних комунікаціях індивідуальних комунікативних можливостей, на відкриті позитивні відносини з співбесідником, на діалог і співробітництво, на відношення до спілкування як засобу розвитку і саморозвитку — всі ці базові характеристики є основою для формування гуманістичного, особистісно-орієнтованого стиля комунікативної поведінки.

Навпаки, такі орієнтації, як негативні установки на іншу людину, закритість, відсутність терпимості до інших поглядів і позицій, категоричність суджень, багато в чому зумовлюють авторитарний стиль комунікативних дій та ускладнюють спілкування.

2. Змістовний рівень комунікативного потенціалу забезпечує побудову комунікативних програм і планів ділового спілкування з метою вирішення конкретного професійного завдання. Успішність побудови індивідуальних комунікативних програм визначається широтою та глибиною комплексу комунікативних знань особистості. Спектр комунікативних знань, необхідних для ефективного вирішення професійних завдань, достатньо великий: знання основних видів спілкування; знання структури комунікативної діяльності; знання закономірностей послідовності основних етапів міжосо-

бистісного контакту в спілкуванні; знання закономірностей сприйняття та розуміння інших людей; знання механізмів різних видів взаємовпливу людей і т. ін. При цьому бажаними є знання основ психології особистості та індивідуальності, вікових психологічних особливостей, механізмів розвитку та саморозвитку.

3. Операційний рівень комунікативного потенціалу являє собою систему індивідуальних комунікативних вмінь та навичок особистості. Цей рівень призначений для виконання необхідних комунікативних дій в ході практичної реалізації комунікативних планів по вирішенню професійних задач. Для того, щоб ефективно реалізувати операційний рівень комунікацій, необхідні: навички соціальної перцепції; сприйняття та інтерпретації поведінки інших людей; навички вербального впливу та невербальної поведінки; вміння використання характеристик власної мови. Велике значення мають комунікативні уміння: вміння організувати контакт з аудиторією, вміння активно слухати, вміння реалізувати індивідуальні комунікативні можливості в публічному виступі, уміння займати оптимальну комунікативну позицію в контактах, уміння виражати відкрито свої почуття та відношення, вміння виходити із конфліктних ситуацій, вміння реагувати на вчинки та висловлювання партнерів по спілкуванню і т. ін. Індивідуальна система комунікативних навичок та умінь виявляється безпосередньо в комунікативній поведінці, тому саме на цьому рівні яскраво проявляються як плюси, так і недосконалості комунікативних дій особистості.

4. Рефлексивний рівень комунікативного потенціалу забезпечує оцінку і аналіз власної комунікативної діяльності. Рефлексивний рівень комунікативного потенціалу являє собою систему індивідуальних способів та прийомів самоспостереження та самоаналізу, які виступають умовою самовдосконалення особистості в комунікативній сфері [10].

Взаємозв'язок усіх рівнів комунікативного потенціалу особистості студентів забезпечує реалізацію цілісної комунікативної дії, спрямованої на ефективне вирішення навчальних, а в майбутньому і професійних завдань.

Недостатній розвиток будь-якого рівня комунікативного потенціалу особистості студентів стає причиною виникнення ситуації утрудненого спілкування. Це знижує ефективність комунікацій, призводить до незадоволення навчальною діяльністю, формує неадекватну самооцінку, гальмує творчий розвиток майбутнього фахівця.

Аналіз проведеного нами дослідження комунікативних утруднень у міжособистісному спілкуванні студентів (досліджувалось 200 студентів) дозволив виділити такі, як: небажання вступати в контакт; нездатність до співпереживання та співчуття іншій людині; відсутність позитивної установки на співрозмовника; категоричність в оцінках та судженнях в спілкуванні; неприйняття іншої точки зору, позицій, поглядів; невпевненість в собі, відсутність комунікативної ініціативи; не володіння необхідними комунікативними знаннями; невміння грамотно, логічно, ясно висловлювати свої думки; відсутність навичок рефлексивного слухання; невміння співвідносити власні комунікативні прояви з навчальною діяльністю і т. ін.

Більшість опитаних студентів основну причину комунікативних утруднень бачать в тому, що не навчилися реалізовувати свої власні можливості, не виробили способу адаптації до різних комунікативних умов у міжособистісному спілкуванні, не сформували індивідуальний стиль спілкування.

Для того, щоб підвищити рівень загальної психологічної, професійної, інтелектуальної та комунікативної компетентності у сфері міжособистісних взаємин студентів, ми вважаємо, треба впровадити у навчальний процес вивчення таких курсів, як «Професійна психологія», «Психологія спілкування» та «Ділове спілкування». Це допоможе ознайомити студентів з теоретичними основами професійної психології та її методами становлення професіонала; сформувати цілісне уявлення про психологічні особливості людини, які є фактором успішної діяльності, комунікативної культури, індивідуального стилю ділового спілкування; оволодіти ефективними комунікативними техніками; навчити студентів налагоджувати ділові стосунки, вміти вирішувати конфлікти та протистояти психологічному впливу; розвивати у студентів комунікативний потенціал особистості, навички культури спілкування для ефективної взаємодії, вміння адекватно оцінювати себе та оточення; визначати перешкоди у спілкуванні, ефективно приймати рішення, взаємодіяти та розуміти інших.

Особливий інтерес в контексті комунікативної підготовки студентів викликає інтерактивне, або взаємодіюче навчання до якого відносять: дискусії, метод «мозкового штурму», групові дискусії, мозкові штурми, презентації, розробку проектів, ділові ігри, тренінги [6]. Крім того, що ці заняття тісно пов'язані зі змістом лекційних занять, вони ще й спрямовані на забезпечення пізнання студентами своїх індивідуально-психологічних особливостей, пов'язаних з комунікативною діяльністю.

Вершиною реалізації комунікативного потенціалу особистості студентів буде становлення комунікативної культури. Комунікативна культура стає для людини джерелом успішності, індивідуальній своєрідності ділової комунікації; забезпечує високий рівень самоповаги; стимулює саморозвиток особистості в комунікативній сфері.

Висновки

1. Результатом підготовки майбутніх професіоналів повинен бути не тільки високий рівень професійної компетентності, але й високий рівень комунікативної культури.

2. У зв'язку з тим, що у більшості вищих технічних навчальних закладів пріоритетною є суто професійна підготовка, а на курси гуманітарних дисциплін виділено недостатню кількість годин — виникають утруднення спілкування у студентів та проблеми викладання цих дисциплін у викладачів, що обумовлює еkleктичний і дещо поверховий характер навчання.

3. Тільки наповнення навчального процесу студентів технічних ВНЗ гуманітарним змістом, зокрема, розвитку комунікативного потенціалу та покращення комунікативної компетентності, дозволить сформувати не обмеженого рамками своєї спеціальності фахівця, а широку освічену людину.

4. Підвищення рівня загальної психологічної, професійної, інтелектуальної та комунікативної компетентності студентів у сфері міжособистісних взаємин допоможе їм аналізувати професійну діяльність; вирішувати питання професійного самовизначення; адекватно оцінювати себе та оточення; визначати перешкоди у спілкуванні; ефективно приймати рішення; налагоджувати ділові стосунки; розвивати комунікативну культуру; вирішувати конфлікти та протистояти психологічному впливу; взаємодіяти та розуміти інших. Перспективи подальшого дослідження проблеми полягають в розробленні навчального курсу з професійної психології.

Список літератури

1. Аверченко Л. К. Управление общением / Л. К. Аверченко. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 216 с.
2. Проблема коммуникативных способностей членов первичных учебно-воспитательных коллективов / Г. С. Васильев : автореф. дис. ... канд. психол. наук. — М., 1977. — 21 с.
3. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности / Ю. Н. Емельянов : дис. ... д-ра психол. наук. — Л., 1990. — 403 с.
4. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении : спец. практикум / Ю. М. Жуков. — М. : МГУ, 1990. — 104 с.
5. Кашницкий В. И. Формирование коммуникативной компетентности будущего учителя: Дис. ... канд. педаг. наук. — Кострома, 1995. — 197 с.
6. Карамушка Л. М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління : методичні рекомендації / Л. М. Карамушка. — Рівне, 2003. — 20 с.
7. Ладыженская Т. А. Методика развития речи на уроках русского языка / Т. А. Ладыженская. — М. : Педагогика, 1991. — 240 с.
8. Максимова Р. А. Коммуникативный потенциал человека и его влияние на разные стороны жизнедеятельности / Р. А. Максимова : дис. ... канд. психол. наук. — Л., 1981. — 191 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посібник. — К. : Академвидав, 2005. — 448 с.
10. Самохвалова А. Г. Деловое общение: секреты эффективных коммуникаций / А. Г. Самохвалова : учебное пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Речь, 2012. — 333 с.
11. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування / І. М. Цимбалюк : навчальний посібник. — К. : ВД «Професіонал», 2004. — 304 с.

Р. В. Кириченко

кандидат психологических наук,
доцент кафедры политологии и социологии
Киевский национальный университет технологий и дизайна

**КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ
ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

Резюме

В статье проанализированы основные взгляды на проблемы изучения коммуникативного потенциала, коммуникативной компетентности и коммуникативной культуры личности. Определена структура коммуникативного потенциала личности. Выяснено значение коммуникативной компетентности для студентов технических вузов. Рассмотрены основные методы и приемы улучшения коммуникативной культуры.

Ключевые слова: коммуникативные способности, коммуникативный потенциал, коммуникативные затруднения, коммуникативная компетентность, коммуникативная культура.

R. Kyrychenko

candidate of psychological sciences, associate professor
Kiev National University of Technology and Design

**COMMUNICATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY FOR STUDENTS
OF TECHNICAL UNIVERSITIES**

Summary

The article analyzes the main views on the problem of studying the communicative potential of communicative competence and communicative personality. The structure of the communicative potential of the individual. Found out the value of communicative competence for students of technical universities. The basic methods and techniques to improve the communicative culture.

Key words: communication skills, communication potential, communication difficulties, communicative competence, communicative culture.